

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVI

Уређивачки одбор

*др Даринка Гортан-Премж, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Катичић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар
Младеновић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан, др Живојин Станојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1980

О „ПАРТИКУЛАРИЗАТОРИМА”

Као што се зна, заједничке именице по правилу исказују разлику једнина / множина зато што именују предмете, дакле појаве оличене појединачним и стога избројивим ентитетима (*мачка / мачке, сиво / сиволови, човек / људи, њрси / њрсии* итд.), док градивне именице, напротив, по правилу овакву разлику не исказују зато што именују материје, дакле нешто што се означава као неуобличена маса и што је, следствено томе, неподатно одређивању по броју (*вода, блаио, њвожђе, њесак* итд.). Могућност / немогућност супротстављања једнине множини стоји, у ствари, у непосредној корелацији с могућношћу / немогућношћу партикуларизовања, тј. уочавања појединачног.

Истраживања логичара¹ упозоравају на то да семантичке категорије „предмет” и „материја” нису оштро супротстављене једна другој. Постоје и прелазни случајеви, тј. такве појаве које нису довољно изразити представници ниједне од ових двеју категорија. Логичари су, наиме, указали на критерије по којима се нешто категорише као „материја” односно „предмет”². Али догађа се да нас ти критерији не опредељују увек сагласно за исту категоризацију. Један од њих је, на пример, препознатљивост као својство не „материје” већ „предмета” (мачку из

¹) О чему се све дискутовало при одређивању разлике између семантичких категорија „предмет” / „материја” најбоље обавештава библиографија са насловом *A Bibliography of Recent Work on Mass Terms* коју је објавио Francis Jeffrey Pelletier у филозофском часопису *Synthese* 31, 1975, на стр. 523–526. Библиографија обухвата раздобље од раних педесетих година, када су угледале света веома подстицајне студије W. V. Quine-а (*Identity, Ostension, and Hypostasis*, 1950. год.) и P. F. Strawson-а (*Particular and General*, 1953/54. год.), па све до радова из 1975, од којих су неки такође публиковани у *Synthese* 31. Садржина овог часописа укључена је, иначе, у посебан зборник који је, посвећен истој тематици, публикован четири године касније: *Mass Terms: Some Philosophical Problems* (= *Synthese Language Library. Texts and Studies in Linguistics and Philosophy*, Vol. 6), ed. by Francis Jeffrey Pelletier, Dordrecht 1979.

Користим се овом приликом да још једном захвалним логичару Леону Којену на томе што је овај мој рад с највећом пажњом прочитао и својим коментарима допринео да излагање буде садржајније.

²) Концизан преглед ових критерија даје V. C. Chappell у својој студији *Stuff and Things*, *Proceedings of the Aristotelian Society* 70, 1970/71, 61–76.

суседног стана, једном добро уочену, препознаћемо кад је поново сретнемо; али ако воду коју смо насули у чапу неко, без нашег знања, пребаци у тањир, ми нећемо бити у стању, кад је спазимо у тањиру, да схватимо да је то та иста „наша вода“). Сви ентитети који илуструју семантичку самосвојност категорије „предмет“ нису, међутим, једнако препознатљиви. Ко може у свакој прилици да реидентификује једно, рецимо, зрно грашка? Грашак је, уосталом, поврће које подлеже кувању, а кување је нешто што угрожава „предметни“ идентитет (као што сам већ имала прилике да напоменем³, свакако није случајно то што називи за поврће, дакле за оно што се по правилу једе у нарочито зготовљеном издању, далеко чешће него називи за воће испољавају граматичко понашање градивних именица). Оваквих појава које су недовољно изразите у погледу семантичке разлике „предмет“/„материја“ има релативно доста (њих ћу у даљем излагању обухватати термином „прелазни случајеви“). Њихов је граматички третман у језицима неједнак, што је и разумљиво, будући да сама неизразитост њихове природе даје повода колебањима. Уосталом, принципи граматикализације ни иначе не бивају доследно условљени логичким дистинкцијама. А на то да управо у овим случајевима постоје различита, некад семантички недовољно фундирана језичка решења, већ је скренута пажња у стручној литератури⁴.

Логичари су, поред осталог, утврдили и то да је свака (неодређена) множина предмета блиска по неким својствима појавама именованим градивном именицом. Блискост се састоји, на пример, у томе што у оба случаја долази до онога што Квајн (W. V. Quine) назива „кумулативном референцијом“⁵; било колико пута да имамо нешто чему одговара назив *јабуке* и то све сабирамо заједно, сваки пут у збиру добијамо то исто „нешто“, тј. *јабуке*, што важи и за *воду*: додајмо воду из славине већ постојећој води у чаши, збир једне и друге воде је опет — вода (али кад је д н у јабуку додамо другој јабуци, резултат н и је — опет једна јабука). Нарочито је евидентна семантичка сродност између онога што се означава као збирни појам и онога што именује градивна именица: робље се састоји од робова, слама од сламки, песак од сићушних, специфичних зрнаца,

³ У својој раду под насловом *Slavic Fruit and Vegetable Names and Countability* који ће бити објављен 1980. у САД, у јубиларном зборнику америчког слависте Едварда Станкијевича (*Edward Stankiewicz*).

⁴ Стемп, на пример, запажа следеће: „The distinction of countable versus uncountable things becomes a relatively rigid distinction between classes of nouns, traditionally called count nouns versus mass nouns, though (as in the distinction of gender) it may be partially arbitrary: in English *peas* are quantifiable but *corn* is not“ — David Stampe, *Cardinal Number Systems*, Papers from the 12th Regional Meeting Chicago Linguistic Society, April 23—26, 1976, Chicago, Illinois, ed. by Salikoko S. Murfwene, Carol A. Walker, Sanford B. Steever, на стр. 597.

⁵ B. Willard van Orman Quine, *Word and Object*, 1960, Cambridge, Massachusetts, на стр. 91. Другачију од Квајнове, а при том и убедљивију аргументацију дала је Helen M. Cartwright у студији *Some Remarks about Mass Nouns and Plurality*, *Synthese* Vol. 31, Nos. 3—4, 395—410.

а и вода је, подсећа Лејкок⁶, у крајњој линији ипак само неко специфично мноштво молекула⁷.

Било да имамо посла с „материјом“, било са „прелазним случајевима“, с некаквим збиром или са множином јединки, можемо поставити исто питање: да ли је могуће, упркос чињеници да облик именице не информише о разликовању по броју, бар у неким приликама ипак исказати појединачно, избројиво? Одговор гласи: могуће је. Језичка средства која служе партикуларизовању ја сам назвала партикуларизаторима. О њима ће бити даље речи у овом раду.

Појаве означене градивном именицом могу се мерити, а свако се мерење своди, у ствари, на партикуларизовање, тј. на издвајање једног дела дате материје као појединачног ентитета⁸. У својству партикуларизатора појављују се овде, пре свега, изрази за јединице одговарајућих мерних система (*килограм воска, два литра воде, метар ланеног њлајна, њола грама злата* и сл.), а затим и називи разних предмета у које се стављају одговарајуће материје, јер величина тих предмета, што ми из искуства знамо, одређује, мање или више прецизно, количину онога што се у њима садржи (*Њојео је* *шањир суйе, кутинју сардина, кашику меда, шећеру слајка* и сл.; *Њојо је* *шољу млека, чашу воде* и сл.). Поједини именички изрази изведени од глагола, као српскохрватско *ђушљај* [воде или слично] или *режњ* [сланине или слично], функционишу такође као партикуларизатори квантификационог типа. Ово стога што својим значењем сугерирају да се ради о онолико одговарајуће материје колико се обично обухвати остварењем подразумеване акције, а ми, опет на основу стеченог искуства, знамо приближно која би количина у таквом случају могла доћи у обзир.

Појаве са значењем „материја“ могу се идентификовати не само квантификовањем него и уобличавањем. Партикуларизаторе типа „уобличивач“ егземплификују, рецимо, српскохрватске речи *ниш* (*њаучине*), *колун* (*дима*), *јрудва* (*снеја*), *јрамен* (*косе*) и сл. Податак о облику који бива исказан партикуларизатором често подразумева и (приближан) податак о величини. Тако *зрно* (*бисера, соли* и сл.) означава нешто (бар

⁶ Henry Laycock, *Some Questions of Ontology*, *Philosophical Review* 81, 1972, на стр. 34.

⁷ У неким од новијих лингвистичких радова nailазимо на запажања слична овима о сродности која постоји између појма мноштва и онога што означава градивна именица. Тако, на пример, британски лингвиста Џон Лајонс напомиње: „There is an obvious semantic parallel between nouns denoting amorphous stuff or substance (e. g. 'gold', 'water') and nouns denoting undifferentiated collections or aggregates of individuals (e.g., 'cattle'). Furthermore, the plural form of countable nouns in English is frequently used in the same constructions as uncountable nouns and collective nouns are (cf. *I like cows/cattle/beef*), and for this reason it is semantically though not formally unmarked“ — John Lyons, *Semantics II*, Cambridge 1977, на стр. 462.

⁸ И ово су прво логичари осветљавали, па су затим резултати њихових истраживања пренети и у језичку науку. Ево, на пример, шта Лајонс о том проблему каже: „... an amount or quantum of some substance like water, gold or whisky may also be regarded as an individuated, re-identifiable and enumerable unit“ — John Lyons, *op. cit.*, на стр. 463.

донекле) округласто и при том омање по димензијама, а *томила* (*смећа, снећа* и сл.) нешто што се уздиже мање више као какво брдашце и што је, углавном, овећих димензија; *кай* претежно квантификује, али и уобличава, док *коцка у коцка шећера*, напротив, претежно уобличава, али и квантификује; итд⁹. Обично је свако од ових језичких средстава специјализовано за „опредмеђивање” одређене врсте материје. *Кай* се односи само на течности, а *зрно* само на чврсту материју, додуше доста разнолику: *зрно кафе, зрно њеска, зрно бисера, зрно кукуруза*, итд.; *таблетице*, којима се, у језику апотеке, супротстављају по облику *дражеје* и *кајсуле*, „опредмеђују” искључиво лекове; итд.

Постоје у језицима и изрази, као што је српскохрватско *комад*, који партикуларизујући не дају никакав прецизан податак ни о облику ни о димензијама „опредмеђеног”. Кад је употребљена уз градивну именицу, реч *комад* информиче једино о томе да је у питању појединачан ентитет нечег чврстог што се може сећи, односно ломити: *комад сланине, комад ситакла, комад уља, комад лима* итд. Иста реч, уосталом, служи у српскохрватском, као што ће се из даљег излагања разабрати, и партикуларизовању мноштва. То је несумњиво семантички најнеутралнији партикуларизатор српскохрватскога језика.

За именице које смо назвали овде партикуларизаторима-уобличивачима утврђено је у науци толико да садрже у свом лексичком значењу семантичко обележје „опредмеђеност” разликујући се тиме од градивних именица са којима су повезане, а које таквог обележја немају (додуше, ово су утврдили филозофи, а не лингвисти, те је и о овој разлици говорено не на лингвистички већ на филозофски начин¹⁰). Све остало што се тиче семантичког лика именица које служе партикуларизовању остаје тек да се поближе испита. Будући, наиме, да категорија партикуларизатора није досада у науци била издвајана као посебни теоријски појам, није ни било могућности да се прибаве све потребне информације о појавама које прате преобраћање неизбројивог у избројиво. Тек, дакле, предстоје опсежна истраживања, како на плану општелингвистичке теорије, тако и у домену сваког језика понаособ. Подсетила бих овом приликом и на то да се иначе одговарајуће језичке конструкције за издвајање појединачног из аморфне масе доводе у стручној лингвистичкој литератури у везу с тзв. класификаторима. Класификатором се, као што је познато, назива оно граматичко средство које у неким неиндо-европским језицима служи категоризацији именица по одређеној особи¹¹. Сви они који наглашавају његову семантичку сродност са конструк-

⁹ За овај, као и за остале досад помињане типове партикуларизатора могли би се наводити бројни примери из многих других језика. Уп., рецимо, шта Лјонс каже за енглеску реч *lump*: „a lump is an aggregate of a particular, though somewhat indeterminate, kind. By convention, however, sugar is produced and sold in lumps of standard size (and shape), so that 'lump' may be used to mean 'quantum'“ — John Lyons, *op. cit.*, на стр. 464.

¹⁰ В. о томе Henry Laycock, *op. cit.*, на стр. 5—4.

¹¹ „A classifier denotes some salient perceived or imputed characteristic of the entity to which an associated noun refers (or may refer)“ — Keith Allan, *Classifiers, Language* Vol. 53, No 2, 1977, на стр. 285.

цијама типа *локва воде* или *фунџа буџера* објашњавају истовремено и то због чега такве конструкције ипак нису класификатори¹². Напомињем да и релација о којој је реч може добити праву оцену тек пошто појам партикуларизације буде детаљно теоријски размотрен.

У примерима који су досад овде навођени улогу партикуларизатора уз градивну именицу добијају посебне именичке лексеме. Међутим, партикуларизација се врши и језичким средствима која нису чисто лексичка. Наше сингулативно образовање *сламка*, на пример, изведено је од истог корена *слам-* као и *слама* суфиксом *-ка*. Тај суфикс у тој речи служи, дакле, одређивању појединачног. У српскохрватском је, додуше, само по изузетку заступљен овакав начин исказивања партикуларизације. Руски, рецимо, спада у оне језике који су неупоредиво богатији од нашег сличним суфиксалним решењима (уп. руско *песок* | *песчинка*, *шерсть* | *шерстина*, *золото* | *золотина*, *жемчуг* | *жемчужина* и сл.¹³).

У одређеним ситуацијама градивна именица се подвргава имплицитној партикуларизацији. Наиме, партикуларизатор квантификативног карактера се не изриче, али се подразумева. То се догађа обично у жаргону ресторана приликом наручивања одређених јела и пића: *три њива*, *две шелеће чорбе*, *две мусаке*, *један њасуљ* и *три кафе* и сл. Та је појава својствена многим језицима, и несловенским (уп., рецимо, у енглеском *two spaghetis*, *three milks*, *four coffes* и сл.¹⁴) и словенским (уп., рецимо, у пољском: *dwie kawy*, *jedno piwo* и сл.¹⁵), али ипак није универзалног карактера. Тако, на пример, наводећи словачке примере *vypil som dve kavy*, *dal som si tri pivá*, *vzal som si dva chleby*, *mal som dva šaldáry*, А. В. Исаченко напомиње: „Такое употребление существительных с вещественным значением чуждо рускому языку”¹⁶.

Два су питања која се тичу имплицитне партикуларизације на која би будућа истраживања могла евентуално дати прави одговор. Прво питање: због чега се неке именице не подвргавају имплицитној парти-

¹² „Very many languages make use of what are called classifiers for the purpose of explicit individuation and enumeration and have no distinction of singular and plural in nouns. The classifiers are comparable in syntactic function with such words as 'pool' or 'pound' in English phrases like 'two pools of water', 'that pool of water', 'three pounds of butter'. But they are used, obligatorily, not only with nouns which denote amorphous or scattered substances like water or butter but also with nouns denoting classes of individuals so that 'three men' might be translated in a way which suggests a semantic analysis something like „three persons of man“ — John Lyons, *op. cit.*, на стр. 227. Ален, опет, наглашава да нису прави класификатори лексеме које „do not have classificatory function in all environments“ (Keith Allan, *op. cit.*, на стр. 292).

¹³ Истцрпан преглед постојећих руских образовања даје *Грамматика современного русского языка*, изд. Акад. наук СССР, Москва 1970, на стр. 128—129.

¹⁴ О оваквим енглеским конструкцијама говори Richard Sharvy у својој студији *Maybe English has no count nouns: notes on Chinese semantics. An essay in metaphysics and linguistics*, Studies in Language Vol. 2, No 3, 1978, 345—365.

¹⁵ B. Zuzanna Topolińska, *Remarks on the Slavic Noun Phrase*, Варшава 1980 (у штампи).

¹⁶ А. В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с славянским. Морфология. Часть первая*, Братислава 1954, на стр. 119.

куларизацији иако постоје основни семантички предуслови за то? „Nie mówimy: *proszę o dwie sole, dwa cukry, dwa ryże*, mimo że i te produkty są w sprzedaży porcjowane, podobnie jak masło, mleko, czy oliwa” примећује умесно Jadwiga Puzynina¹⁷. Друго питање: да ли у појединим језицима долази до имплицитне партикуларизације и у таквим приликама комуницирања које остају потпуно изван оквира ресторанске наруџбине и могућих реминисценција на ресторанску храну? Пример *Изядох един боб, беше лютив и сега ми е тежко*, који (под речју *боб*) наводи *Речник на българския език* (том I, Софија 1977) уз напомену да је преузет из разговорног језика и да *еден боб* ту значи „отделна порција от това ястие”, као да указује на то да бугарски има нешто ширу употребу конструкција о којима је реч од српскохрватског.

До „опредмеђивања” без посредства језички израженог партикуларизатора долази и онда кад се уопште нема у виду квантификација, само ако је иоле могуће довољно јасно сугерирати идеју о томе да се ради о разним узорцима исте материје. Тада се уз градивну именицу, којој је због непосредног контакта са бројном ознаком додељено понашање заједничке именице, може реконструисати присуство одредбе са значењем „разни”, односно специфичног именичког партикуларизатора са значењем „врста”: *испери у девей вода* (подразумева: „испери водом, па воду избаци, наспи другу, чисту воду, па и њу избаци, и тако укупно девет пута”; дакле: *испери у девей РАЗНИХ вода*), *не одјовара нам ниједно од вина која имаће на сјоваршиију* (= *не одјовара нам ниједна од ВРСТА вина које имаће на сјоваршиију*) и сл. Ова појава позната је многим језицима (уп. на пример у енглеском *two beers* у смислу *two brands of beer*¹⁸). И овде очекујемо од лингвиста прецизније податке о томе каква је где продуктивност описаног граматичког модела и какви су све семантички регулативи одлучујући за ту продуктивност.

Као што је Тајлер Барџ умесно нагласио, недовољно прецизно подударање одговарајућих граматичких решења са интуитивном дистинкцијом „предмет” / „материја” своди се, у ствари, на то да су понашање градивних именица добили у појединим језицима и неки називи за појаве које би се могле подврћи под категорију „предмет”¹⁹. Те појаве, које смо ми овде назвали „прелазним случајевима”, заслужују нарочиту пажњу лингвиста због тога што условљавају карактеристичне разлике међу језицима. На основу анализе „прелазних случајева” које илуструју категорије „поврће”/„воће” може се, на пример, извршити својеврсно

¹⁷ *Dyskusja*, Liczba, ilość, miara. Materiały Konferencji Naukowej w Jawisinie, 11—13 maja 1972 r., red. Zuzanna Topolińska i Maciej Grochowski, Wrocław 1973, на стр. 34.

¹⁸ Више о томе Richard Sharvy, *op. cit.*, посебно на стр. 347.

¹⁹ „The match between our rough linguistic distinction and the intuitive thing-stuff distinction is not exact. Not all mass terms are intuitively true of stuff. 'Fruit', 'clothing', 'apparatus', 'hardware' are not“ — Tyler Burge, *Mass terms, count nouns, and change*, Synthese Vol. 31, Nos. 3/4, 1975, на стр 459.

типолошко разврставање словенских језика²⁰: с једне стране, имамо према словачком *jedna kapusta, jedna cibula* српскохрватско *једна ГЛАВИЦА куйуса, једна ГЛАВИЦА црној лука*; с друге стране, имамо према руском *одна ЯГОДА малины, одна ЯГОДА земляники* српскохрватско *једна малина, једна јагода*; итд.

Ни кад су у питању „прелазни случајеви” партикуларизатор не мора бити искључиво лексичког карактера. Словенски језици, на пример, доста широко искоришћавају суфиксално образовање супротстављајући га општем називу за одређено воће односно поврће: руско *малинка* (у значењу „једна малина”; насупротив градивној именици *малина*), белоруско *бобка* (у значењу „једно зрно пасуља”; насупротив градивној именици *боб*), пољско *groszek* (у значењу „једно зрно грашка”; насупротив градивној именици *groch*), бугарско *зелка* (у значењу „једна главица купуса”; насупротив градивној именици *зеле*) и сл. Српскохрватски је, међутим, ту изузетак; разликује се од осталог словенског језичког света тиме што запоставља овакву граматичку могућност.²¹

Речи којима се именује нека појава из круга „прелазних случајева” могу некад испољавати двоструко граматичко понашање, зависно од употребе у реченици, тј. могу се оформљавати и као заједничке и као градивне именице. То је својствено, рецимо, нашим речима *кромѝир* и *шарѝарейѝа*. Њима се без тешкоћа исказује разлика јединина/множина: *ѝојешѝу само један кромѝир и једну шарѝарейѝу, додај ми ѝе кромѝире, сѝаѝи ѝѝри шарѝарейѝе у суѝу* и сл. С друге стране, док остале заједничке именице по правилу множинским обликом²² исказују уопштено (генеричко) значење, тј. значење материје коју отелотворују дати ентитети, *кромѝир* и *шарѝарейѝа* за то исто најчешће искоришћавају облик једине, као градивне именице: *ѝоли да једе јабуке, лубенице, ѝниѝле и кобасице, а не ѝоли кромѝир, шарѝарейѝу, буѝер и мед* и сл. У поређењу са неким другим словенским језицима²³ српскохрватски, додуше, и не фаворизује нарочито граматичку појаву о којој је реч. Она је најраспрострањенија у руском (где се јављају и примери као *два килограмма фѝи, пол-килограмма черешѝи* итд.²⁴).

²⁰ В. Мишка Ивѝић, *Slavic Fruit and Vegetable Names and Countability*.

²¹ Мишка Ивѝић, *Slavic Fruit and Vegetable Names and Countability*.

²² Од правила се може и одступити, као што доказују познати примери типа *Сѝе је ѝоље ѝо-лѝб ѝрекриѝио, Шаѝа нас је ѝриѝѝискуѝо са свѝх сѝѝрана* и сл. Засада још нису прецизно осветљени сви услови под којима долази до оваквог одступања од правила.

²³ Ситуацију карактеристичну за пољски у овом погледу осветлио је Богуславски — Andrzej Bogusławski, *Nazwy pospolite przedmiotów konkretnych i niektóre właściwości ich form liczbowych i połączeń z liczebnikami w języku polskim*, *Liczba, ilość miara*. Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie, 11—13 maja 1972 r., red. Zuzanna Topolińska i Maciej Grochowski, Wrocław 1973., на стр. 18.

²⁴ Судбину „прелазних случајева” у руском најпотпуније осветљава засада студија: István Pete, *Родительный партиципийный в современном русском языке*, *Scando-Slavica XI*, 1965, 186—197.

Ако ништа друго није посебно речено, плуралски облик заједничке именице по себи (*овце, људи, књије, кључеви* итд.) не даје никакав податак о броју или организацији јединки од којих је мноштво сачињено. Мноштво се ту, дакле, исказује као нешто неограничено, дифузно, попут „воде” или „блата” (уп. *свуд унаоколо овце* или *свуд унаоколо људи* као *свуд унаоколо вода* или *свуд унаоколо блаио*). Постоје, међутим, изрази намењени томе да сузе тај бесконачно широк појам мноштва, тј. да из њега издвоје једну одређену, мању целину, уобличену по неком специфичном принципу: *СТАДО оваца* (уп. *свуд унаоколо овце*, али не и **свуд унаоколо силао оваца*), *РОЈ мува*, *ГОМИЛА књија*, *РЕД кљуја*, *КОЛОНА аутомобила*, *СВЕЖАЊ кључева* итд. Да су овакви изрази сродни партикуларизаторима који се појављују уз градивне именице, није остало непримећено у лингвистици. Богуславски, на пример, следећи логичаре у осветљавању концептуалне разлике „предмет” / „материја”, напомиње, поред осталог, и то да се и *љруја особа*, исто као *јабука* или *локва воде*, односи на нешто појединачно, избројиво²⁵, док Лајонс изричито подвлачи да (у енглеском) реч са значењем „стадо” служи оном истом чему и одговарајући изрази са значењем „локва” и „фунта”²⁶. Т. А. Тулина је, с друге стране, умесно приметила (мада више успутно, без дубље анализе) да се не може рећи „*я вижу кучу*, *я вижу стаю*”, так как существительные *куча*, *стая* еще не обозначают конкретных предметов, являясь только показателем совокупности неназванных предметов”²⁷. У ствари, као и сви остали партикуларизатори, и овакви изрази за исказивање принципа по којем се мноштво уобличава (и тиме индивидуализује) имају непотпуну лексичку садржину²⁸; тек у конструкцији с другом именицом они функционишу као семантички потпуно оформљене језичке јединице.

И у оваквим случајевима, као и иначе, постоје варијације у погледу комбинацијских могућности партикуларизатора. Неке лексеме (на пример *гомила*) имају релативно врло широк дистрибуциони потенцијал, друге, напротив, сасвим узак (на пример *вод*; уп. *вод војника*). Оно што је уопште карактеристично за домен лексике долази до изражаја и овде:

²⁵ „Kiedy charakteryzujemy coś jako np. wodę lub jabłko, to to coś jest wprawdzie również wyodrębnione, jest przedmiotem konkretnym, ale w predykacie *woda* lub *jabłko* nic nie sugeruje granic tego przedmiotu; wyodrębnienie jest tu dokonane niezależnie za pomocą wyrazu *to* i gestu wsazującego lub innych środków tego typu. Natomiast predykat w rodzaju *kałuża wody*, *jabłko* lub *grupa osób* określonego rodzaju granice (niekonicznie bardzo wyraźne) implikuje. Nazwijmy wyrażenia tego typu łącznie... i n d y w i d u a c y j n y m i” — Andrzej Bogusławski, *op. cit.*, на стр. 17.

²⁶ „Collectives like 'flock' serve much the same individuating function as words like 'pool' or 'pound' in 'two pools of water' or 'three pounds of butter’” — John Lyons, *op. cit.*, на стр. 316.

²⁷ Т. А. Тулина, *Грамматический анализ именных словосочетаний с родительным части и совокупности*, Русских язык в школе 5, 1962, 7—10, на стр. 9.

²⁸ Предмет посебних семантичких истраживања требало би да буде, с једне стране, осветљавање овакве лексичке природе партикуларизатора у односу према другим именицама које нису партикуларизатори а имају такође непотпуно лексичко значење и, с друге стране, утврђивање степена семантичке неоформљености за сваку лексичку јединицу са партикуларизаторском функцијом понаособ.

нема увек потпуне подударности у семантичком опсегу одговарајућих партикуларизаторских јединица разних језика. Од постојећих српскохрватских израза типа *стадо*, *јајно*, *крдо* ниједан, речимо, не покрива онакву разноврсност животињских врста какву покривају: руска реч *стадо* (*стадо коров, уток, рыб*), пољска *стадо* (*стадо owiec, wilków, gołębi*), словачка *krdel'* (*krdel' lastovičiek, oviec*).

У групу партикуларизатора овог типа спадају и изрази којима се указује на то да се именовано мноштво своди на два предмета међусобно повезана у јединствену целину по томе што служе нечем што је по себи парно (ноге, руке): *џар ципела*, *џар рукавица*. Кад је већ о томе реч, напоменула бих да српскохрватски израз *џар*, у описаном значењу, одступа по свом граматичком понашању од онога што је нормално за остале партикуларизаторе; не може да искаже неодређену множину: *џамо сџоји џај* (један) *џар ципела*, *џамо сџоје џри џара ципела* (као *џамо сџоји џа* (једна) *џомила ципела*, *џамо сџоје џри џомиле ципела*), али не и **џледам џе џарове ципела* или **џледам џе џаре ципела* (каже се, међутим, *џледам џе џомиле ципела*).

Мада квантификовање није примарна функција израза који илуструју описани тип партикуларизације (већ је то својеврсно уобличавање датог мноштва)²⁹, ипак има појединих случајева кад овакви изрази несумњиво сугерирају и (приближан) податак о количини (уп. функцију речи *џомила* у примеру *џред зајвореним џалџером сџоји џомила џуди*).

Разуме се, и сви мерни, односно бројни изрази уз множински облик именице такође функционишу као партикуларизатори: *килоџрам јабука*, *џаџир чварака*, *десеџак војника*, *џеџ ауџобуса* и сл.

Семантичку сродност категорије „неограничено мноштво” с категоријом „материја” документује управо та чињеница да обема категоријама као партикуларизатори служе лексичке јединице истог значењског типа, понекад чак исте речи са истим значењем: *килоџрам јабука*, *џомила кџиџа*, *венаџ џаџрика*, *ред џоџола* и сл. као *килоџрам меда*, *џомила снеџа*, *колуџ дима*, *млаз воде* и сл.

Неограничено мноштво се и не може друкчије партикуларизовати до путем уобличавања, односно квантификовања. Али има случајева када присутни партикуларизатор није уопште употребљен ради тога да неограничено (неуобличено) мноштво јединки преобрати у ограничено (уобличено) мноштво јединки. Партикуларизатор који је постављен уз именицу у плуралу може, наине, служити томе да искаже појединачну, дакле „предметну”, реализацију онога што именица означава, а што се у датом случају, у ствари, и не интерпретира као мноштво конкретних јединки, већ као одређена врста материје: *Болесници моџу*

²⁹ Поједини стручњаци мисле управо обратно. Разматрајући количинске одредбе руског језика, Тулина, на пример, објашњава: „В ряде случаев количественные определители носят более конкретизированный характер и указывают не только на численность, но и на форму, какую принимает совокупность однородных предметов, ср.: *группа тополей — ряд тополей . . .*” — Т. А. Тулина, *op. cit.*, на стр. 9.

добити . . . као додајак . . . ДВА КОМАДА ЈАЈА³⁰ и сл. Овакве конструкције, које се остварују на колоквијалном нивоу изражавања (понајвише у жаргону пијаце), познате су и другде у словенском језичком свету, али нису свуда једнако продуктивне. У разговорном руском, рецимо, каже се не само *он выбрал себе штук пять самых красивых яблок* већ и *штук пять ребятишек еще дома*, док је у српскохрватском могуће рећи *одабрао је за себе њеи комада најлејших јабука*, али не и **њеи комада дечице*³¹ (у словачком се, међутим, ни у првом случају не искоришћава партикуларизатор³²). Најбројније потврде о постојању оваквог типа партикуларизације дају одговарајући словенски примери којима се информише о томе колико кошта сваки поједини примерак именованог (словачко *vajcia stáli 10 kopejok kus*,³³ словеначко *jajca so bila po sedamdeset par kos*³⁴ и сл.) односно да ли се сваки примерак именованог појединачно наплаћује (пољско *placić od sztuki*, чешко *být placen od kusu*, српскохрватско *їродавати на комад* и сл.³⁵).

Реч *комад*, као што знамо, не ограничава своју употребу на конструкције типа *два комада јаја, изабери њеи комада најлејших јабука* и сл., већ се јавља и уз градивне именице: *два комада стакла, њеи комада меса* и сл. Ту бисмо, међутим, скренули пажњу на једну карактеристичну околност, која представља собом својеврсну лингвистичку егземплификацију разлике у природи категорија „предмет” и „материја”. Граматичко понашање речи *комад*, наиме, није идентично у оба случаја. У првом, *комад* се не може подврћи деривацији којом се исказује (приближан) податак о величини: *два комада јаја*, али ни **два комадића јаја*, ни **две комадине јаја*; у другом, може: и *два ксамада меса*, и *два комадића меса*, и *две комадине меса*. Објашњење овој граматичкој појави лежи у чињеници, на коју указују филозофи³⁶, да идентитет нечега што је по себи „предмет” подразумева и димензионалну одређеност, док идентитет нечега што је по себи „материја” не подразумева.

Постоје, и у српскохрватском и у другим језицима, поједине лексеме чије је значење довољно широко да обједини собом разне ентитете. На-

³⁰ Пример је преузет из *Речника српскохрватској књижевној и народној језика* књ. X, изд. Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски језик, Београд 1978, под речју *комад*.

³¹ У *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика*, под речју *комад*, наводи се из књижевног текста (књижевник Анте Ковачић) и пример *Имам их код куће њеи комада*, с тим да се подразумева „синова”. Само у оваквој верзији имплицитне семантизације партикуларизатора пример је и могао да се оствари, мада ни такав не плустрuje оно што је нормално у колоквијалном изражавању.

³² В. словачке преводне еквиваленте које за наведене руске примере даје *Velký rusko-slovenský slovník V díel, vyd. Slovenskej akadémie vied, Братислава 1970*, под речју *штук*.

³³ В. *Velký rusko-slovenský slovník*, под речју *штук*.

³⁴ В. *Slovar slovenskega knjižnega jezika II, izd. Slovenska akademija znanosti in umetnosti — Inštitut za slovenski jezik, Љубљана 1975*, под речју *kos*.

³⁵ Руски има у одговарајућем примеру прилошки израз *продавати поштучно*.

³⁶ В., на пример, V. C. Chappell, *op. cit.*, на стр. 72—73.

мешијај, на пример, покрива својим значењем оно о чему подједнако саопштавају и *столица*, и *фошеља*, и *кревети*, и *кауч*, и *орман*, и *јолица*, и слични називи предмета. Реч *јосиљељина* је у истом семантичком смислу „надређена”³⁷ речима *чаршав* и *јасичуница*, а реч *накиш* речима *наруквица*, *јрсџен*, *ојрлица* и *брош*. Партикуларизовањем оваквих именица са значењем јединственог мноштва различитих јединки постиже се издвајање јединки из датог мноштва, али без давања ближњих података о њиховом идентитету. И ту у нашем језику опет лексеми *комад*, с обзиром на њену семантички изразито неутралну природу, управо пристаје партикуларизаторска функција: *комад намешјаја*, *комад јосиљељине*, *комад златној накиши*, *комад одеће*, *комад оружја*, *комад ручној ијриљаја* итд. *Комад* се ипак замењује другом лексемом кад нису у питању ствари већ створови: *једн јрла стоке* и сл.³⁸ (слично у енглеском: *one item of furniture | one head of cattle*; али, с друге стране, у пољском: *dwie sztuki bydła* као *sztuka złota*, *sztuki bielizny* и сл.). Друга наша реч у партикуларизаторској служби овог типа, *јримерак*, ступа у конструкцију са много мањим бројем именица, али оне могу бити и тако семантички разнородне као што су *фауна* и *флора* (*један редак јримерак афричке фауне* као и *један редак јримерак афричке флоре*). Но ја се нећу даље задржавати на оваквим детаљима из српскохрватског, или било ког другог језика, пошто то није тема мога рада. О томе, као и о много чему другом у вези с феноменом партикуларизације, имаће још доста да кажу будућа истраживања.

Овом бих приликом указала још само на један посебан семантички тип партикуларизатора који је (релативно) бројно егземплификован материјалом разних језика. Ту се партикуларизацији подвргавају именице чије значење претпоставља по неком одређеном принципу организовано мноштво, што их, међутим, не прикључује аутоматски категорији *singularia tantum*. Другим речима, у питању су именице које не искључују плурализацију: *хор*, *жири*, *јарнија*, *оркестар*, *јарламент*, *удружење*, *комисија*, *систем* итд. Присуство партикуларизатора не прибавља појавама које оне означавају карактер избројивости будући да га оне већ имају. Партикуларизатор служи томе да издвоји појединачне ентитете који сачињавају именовану појаву, али се не поистовећују с њом. Ти ентитети функционишу, у ствари, као конститутивни делови структуриране целине чија својства сами по себи не поседују. Стога у овом случају, за разлику од претходног, њихов идентитет и не може бити исказан у непосредној повезаности с идентитетом појаве коју остварује њихова укупност (тј. не може се рећи: **уведи Перу и осјали хор*, **објасни ти то Перу и осјалој јарнији* зато што је „Перу” само члан „хора”, односно члан „партије”, али није ни „хор” ни „партија”, а може: *унеси ону ручну торбу и осјали ијриљај*, *ујоварили су фошеље и осјали намеш-*

³⁷ О семантичкој „надређености” до које долази у оваквим случајевима говори Лајонс образлажући појам „хипонимје” — John Lyons, *op. cit.*, на стр. 316.

³⁸ *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, под речју *комад*, бележи, додуше, и следећи, очевидно дијалекатског карактера пример (из језика Ј. Игњатовића): *Одрили ијријесј чейријесј комади марве, па на вашар*.

шај и сл.). Ова семантичка разлика која постоји између овог и претходно описаног типа партикуларизације условљава и избор различитих лексичких јединица за одговарајућу улогу партикуларизатора. У српско-хрватском, рецимо, овде се лексема *члан* појављује са партикуларизаторским својством: *члан система*, *члан жирија*, *члан партије* (напореда са могућношћу суфиксалног решења за означавање партикуларизације: *партијцаи*), *члан Удружења бораца* итд. Иако најфреквентнији, *члан* ипак није у нашем језику и једини партикуларизатор овог семантичког типа (уп., рецимо, релацију *савка* — *буеи* и *шака* — *дневни ред* у примерима: *две савке буеиша*, *три шаке дневног реда*). Каква се све ограничења у принципу могу поставити реализовању овакве партикуларизације, у српскохрватском и другде, остаје тек да се испита.

Завршавајући ову анализу истакла бих чињеницу да категорија партикуларизатора обухвата, у ствари, четири семантичка типа језичких јединица: (1) квантификаторски, (2) „уобличивачки”, (3) квантификаторско-„уобличивачки” и (4) „неутрални”, тј. такав тип који подразумева информацију о појединачном без података о количини (величини) или облику. Њихова је дистрибуција у језику регулисана семантиком именице која се подвргава партикуларизацији.

Целокупно ово излагање имало је, иначе, два циља: прво, да скрене пажњу на постојање категорије „партикуларизатор”, односно на потребу увођења овог теоријског појма у језичку науку; друго, да подстакне стручњаке на детаљна проучавања постојећих видова партикуларизационих феномена, пре свега у словенским језицима. Кад би се остварило ово друго, ми бисмо добили нове увиде у много штошта, поред осталог и у праву природу одговарајућих словенских конструкција с адноминалним генитивом.

Београд

Милка Ивић

S u m m a r y

Milka Ivić

ON „PARTICULARIZERS”

The term *particularizer* is introduced by the author. It refers to linguistic devices by which we itemize stuff and collections denoted by mass nouns or plural forms of the count nouns. A survey is given of semantic principles which underlie the use of various types of particularizers. The evidence on which it is based is drawn mainly from Serbo-Croatian.

The author underlines that the purpose of her paper is both to draw attention to the significance of the notion of particularizer for general linguistic theory and to stimulate further examination of data from various languages which could be relevant for our understanding of particularization phenomena.